

נתנאל שיבר

בסוגיית מעלין ליה עלויא כנכסי דבי בר מריון

א. דף יב: גמרא. ההוא דזבן ארעא אמצרא דבי נשיה כי קא פלגו א"ל פליגו לי אמצראי אמר רבה כגון זה כופין על מדת סדום. מתקיף לה רב יוסף אמרי ליה אחי מעלין ליה עלויא כי נכסי דבי בר מריון והלכתא כרב יוסף. ורש"י שם ד"ה אמרו אחי מעלין ליה עלויא: "לנו היא משובחת כקרקעותיו של בר מריון שהיו מעולות ומסתברא הוה דרב יוסף בשדה [בית] הבעל שיכולין לומר פעמים שזו מתברכת משאר השדות". ותוד"ה מעלין ליה כנכסי דבר מריון וצ"ל: "...ואין נראה דגם אותם שצריך להשקות מתברכת אחת מהם פעמים יותר שאחת לוקה בשדפון ואחת אינה לוקה. ופר"ת מעלין כנכסי דבר מריון לא ניתן לך זכות שיש לנו בשדה זו אם לא בדמים יקרים כמו בני מריון שהיו עשירים ולא היו מוכרים קרקעותיהם אלא בדמים יקרים. ותרתי ארעתא אתרי נגרי לא קאי אעובדא דההוא גברא אלא מילתא באנפי נפשיה..."

ב. בצורה פשוטה נחלקו רש"י ותוס' האם כאשר אין טענה יכול אחד האחים לטעון כנגד השני ולומר שהוא לא מוכן שיקבל את הקרקע הסמוכה לקרקע שלו שלרש"י צריך טענה אך לתוס' גם כאשר אין לו טענה אלא ללא שום סיבה הוא רוצה לקבל דוקא את הקרקע הסמוכה לקרקע של אחיו אין דין של כופין על מדת סדום ויחלקו בגורל. וכך מבין בצורה פשוטה החתם סופר שלפי תוס' אין טענה כלל.

ג. הרא"ש (סי' מו) מביא את דברי ר"ת וז"ל: "ופירש רבינו תם במעלין ליה אנכסי דבר מריון... ואין בזה משום מדת סדום שהרי יש לנו זכות בגורל זה שאם יפול לנו הגורל בין שתי שדות הרשות בידינו שלא נחליף עמך אם לא בדמים יקרים גם עתה אין כאן מדת סדום אם אין אנו מבטלין חלקינו בשבילך..."

הרא"ש מדגיש בדברי ר"ת שיש לטוען "מעלין" טענה שאם היה נופל חלקו בשדה שליד שדה אחיו היה מוכר לו בדמים יקרים ולכן יפסיד ריוח זה אם יתן לו שדה זו בחנם ואין כאן משום מדת סדום.

ולפי"ז תהיה המחלוקת בין רש"י לתוס' האם אומרים "מעלין" רק כאשר יש הפסד לטוען הטענה (כך סברו תוס') או שמא אומרים זאת אפי' כאשר ישנה רק מניעת ריוח (כך סבר רש"י).

על כל פנים, נמצינו למדים שגם לשיטת תוס' ישנה טענה מסוימת ורק בגללה אפשר לטוען "מעלין" שאם לא נאמר כן יקשה כיצד אומרים תוס' שללא שום טענה אפשר לומר "מעלין" ואין כאן סתירה למדת סדום.

שמעתי שיש האומרים שגם ברא"ש לא מדובר בטענה אמתית אלא רק בהטעמה לסברת תוס' אך לא בטענה. ודבר זה מלבד שאינו מובן מסברה ולא מתקבל בלשון הרא"ש וגם החתם סופר לא למד כך בדעת הרא"ש הרי מפורשים הדברים ברשב"א שזו טענה מעליא וז"ל הרשב"א: "וד"ה כגון זה) "...ורב יוסף אמר שאין זו מדת סדום, אלא אדרבה דבר שבני אדם מקפידין בו הרבה, דהרבה מתעלה חלק שעל מצר מי שצריך לו, ויקפוץ עליו כל מי שיצטרך למוכרו, ולא עוד אלא שיתייקר בו המצרן ביתר מכדי דמיו כדי לצרפו עם שדותיו, ודרכן של בני אדם כך הוא, ולפיכך יכולין לומר לו מעלין לך כנכסי דבי בר מריון, כלומר עליו רב כנכסים המשובחים ביותר, דלדין שוה לו, שמא יפול בחלקינו ותתייקר בחלופיו, ואין זו מדת סדום. ותדע שהרי בטענה מועטת של שמא הן יכולין לבוא, כדאמר רב יוסף בחדא אהאי נגרא וחדא אהאי נגרא: "דאמר ליה זימנין דהאי מדויל והאי לא מדויל" כל שכן בטענה זו דישתבח הרבה אם חלק זה יגיע לחלקם".

הרי אמר שטענה זו המובאת בראש טובה יותר מ"האי מדויל והאי לא מדויל" שהיא ודאי טענה טובה, אם כן ודאי שדברי הרא"ש מבהירים שיש כאן טענה ולא הטעמה לדברי תוס'.

ד. על הסבר זה ניתן להקשות, כיצד אנו רוצים לפרש שמחלוקת רש"י ותוס' היא האם טענה של מניעת הפסד היא טענה טובה או לא לענין שתבטל את הכפיה על מדת סדום, והרי בהמשך הסוגיא משמע שדבר זה עצמו שנוי במחלוקת אמוראים. שהרי נחלקו רב יוסף ואביו בשתי קרקעות על נהר אחד האם אומרים שיכול לטעון האחד לאחיו שהוא רוצה את הקרקע הסמוכה לשדהו של אחיו בכדי שאחיו ירבה אריסין וע"י כך יטב לשדהו האמצעי ללא תשלום מצדו לאריסים. רב יוסף אומר שטענה זו אינה טענה ויכפו על מדת סדום ואביו סובר שהטענה היא טענה, ובודאי שהטענה של ריבוי האריסין היא טענה של מניעת ריוח ולא של הפסד, ורב יוסף אומר שטענה זו אינה טענה, א"כ לא ניתן לומר שרב יוסף סובר שמניעת ריוח היא טענה טובה כמו שרצינו לומר בדבריו לשיטת תוס' אם בהמשך הסוגיא הוא אומר הפוך.

שהצעתי את הדברים לפני מרן רה"י שליט"א אמר לי שלא קשה כלל וניתן לומר שבהמשך הסוגיא לגבי הטענה של הרביית האריסין הדיון אינו במניעת ריוח אלא כיון שהריוח בא בצורה כ"כ עקיפה אפ' מניעת ריוח זה לא נחשב.

ולפי דבריו תבואר הסוגיא כמין חומר, שלפי רש"י מחלוקת אביו ורב יוסף בהמשך הסוגיא היא האם אומרים שטענה של מניעת ריוח בכוחה לבטל את הכפיה על מדת סדום רב יוסף סבר שטענה זו לא טובה ואביו סבר שהיא טענה טובה. לתוס' הנחת היסוד היא שבודאי שמניעת ריוח היא טענה טובה אלא שהשאלה היא האם הרביית האריסין היא מוגדרת כטענה של מניעת ריוח או אפ' זה לא. וזוהי מחלוקת רב יוסף ואביו בסוף הסוגיא.

ה. קו' נוספת שקשה על ההסבר הנ"ל היא, מדוע לרש"י טענה של מניעת ריוח היא לא טענה טובה הרי סוף סוף הוא לא סדומי, יש לו סיבה טובה מדוע הוא רוצה את הקרקע הזו, וכפי שכתב הרשב"א שהרי אפ' בטענת שמא של האי מדויל והאי לא מדויל אנו אומרים שלא קיימת בעיה של מדת סדום כ"ש בנידון דידן. מרן רה"י שליט"א רצה לפרש את הסוגיא ולומר שכל הדין של כופין אותו על מדת סדום הוא דין מדיני החלוקה דהיינו שבחלוקה עלינו להתחשב בכל מיני גורמים אחרים (שאחד מהם הוא שהשדה של אחד האחים סמוכה לשדה החלוקה). אבל בודאי שלא נתחשב בגורמים הללו אם זה יגרום שהחלוקה לא תהיה שווה, וזו בדיוק מחלוקת רש"י ותוס' האם העובדה שאם האח היה מקבל את הקרקע הסמוכה לקרקע של אחיו היה משתכר הרבה שהיה יכול למכור את הקרקע הזו ביוקר לאחיו, דהיינו האם העובדה שיש כאן ריוח סוביקטיבי גורמת לכך שהחלוקה היא בעצם לא שווה ולא נתחשב במדת סדום כי החלוקה לא שווה או שנאמר שריוח סוביקטיבי לא גורם לכך שהחלוקה לא תהיה שווה. רש"י סובר שהחלוקה עדיין שווה ולכן צריך להגיע לטענה אמיתית אך תוס' אומרים שריוח סוביקטיבי זה אומר שהחלוקה לא שווה ולכן זה מספיק בכדי שנאמר שאין כאן מדת סדום.

ולפי הסברו לא קשות שתי הקו' הנ"ל.

א. לא קשה איך רב יוסף אומר שבטענה בעלמא של מניעת ריוח (לשיטת תוס') אנו מבטלים את הבעיה של מדת סדום ובהמשך הסוגיא לגבי אריסין רב יוסף אומר דברים הפוכין. כי לפי דבריו בתחילת הסוגיא מדובר על טענה של "הייתי יכול למכור לך ביוקר" וטענה מסוג זה, בשווי הקרקע, היא גורמת לכך שהחלוקה לא תהיה שווה. אך בהמשך הסוגיא מדובר בריוח צדדי שאינו קשור לעצם שוויות הקרקע ולכן כאן יסבור רב יוסף שהטענה היא אינה טענה.

ב. לא קשה מהי הסברה שהוא נקרא סדומי לרש"י על אף שיש לו טענה שהוא יכול להרויח יותר כאשר יקח את השדה הסמוכה למיצר אחיו, מכיון שלפי הסבר רש"י שווי סוביקטיבי הוא אינו עקרוני בחלוקת היורשין ולכן חוזרים דיני החלוקה המתחשבים במדת סדום כיון שסתם טענה לא תמנע חלוקה המתחשבת במדת סדום רק טענה שאומרת שהחלוקה היא לא שווה. ואף תוס' מודה לזה אלא שחולק על ההגדרה של טענה הגורמת לכך שהחלוקה אינה שווה.

ו. חשבתי שניתן להסביר את מחלוקת רש"י ותוס' באופן שונה, עד כמה אנו רואים את השדה העתידי ליפול בגורל חלקו של כל אחד. דהיינו, לפי רש"י כיון שלא היה עדיין גורל אז אין סיבה לומר שהקרקע שייכת לאחד יותר מן השני אז על אף שטענה של מניעת ריוח היא טענה טובה לכשעצמה טובה אבל ניתן לומר לאחד הזה, מי אמר שבחלקך תיפול שדה זו וכיון שהדברים לא ברורים אין לו עכשיו בשדה זו כלום ולא יכול לטעון לאיבוד הריוח שהיה יכול להרויח אך תוס' אומרים שכיון שיש סיכוי

שהקרקע תיפול בגורלו אנו רואים את הקרקע כאילו היא שלו וטענתו על איבוד הריח מתקבלת.

אך הדברים לא ברורים, ע"פ העולה.

ממחלוקת רש"י ותוס' בגיטין מז: בענין הגדרת שותפות. ששם אומר רש"י על דברי הגמרא: "ישראל ועובד כוכבים שלקחו שדה בשותפות טבל וחולין מעורבין זה בזה דברי רבי..." (ד"ה טבל וחולין מעורבין זה בזה) וז"ל: "אין לך כל חטה וחטה שאין חציה טבל וחציה חולין, שחלק העובד כוכבים פטור..." רואים שסבר שהגדרתה של שותפות הינה שבכל גרגיר וגרגיר ישנה חלוקה שווה לזה חצי גרגיר ולזה חצי גרגיר. [ובנידון דידן לגבי שותפות זה המצב לפני הגורל ולאחר הגורל יפקע מצב זה]. תוס' שם ד"ה טבל וחולין מעורבין זה בזה חולקין על רש"י וז"ל: "לכך נראה דאין תקנה לטבל זה דכיון דאין ברירה שמא הגיע לו כל חלקו של עובד כוכבים או חצי ולא ידעינן כמה, ואי מעשר מיניה וביה (כמו שהציע רש"י שיעשר מן החיוב על החיוב ומן הפטור על הפטור) שמא מעשר מחלקו והשאר חלקו של העובד כוכבים או איפכא..." רואים שתוס' הבינו שישנם שני חלקים בחיטים אלו אלא שהחלקים מעורבים זה בזה, ולא כפי שהסביר רש"י שבכל חטה וחטה ישנה חלוקה חצי לזה וחצי לזה.

ולפי הנ"ל יוקשה מדוע לרש"י שלכל אחד יש חלק בכל גרגיר לפני הגורל הוא לא יכול לטעון כעת שהוא לא יוכל להרויח אם לא יקבל את השדה הסמוך למיצר אחיו שהרי ברגע זה חלק מהשדה הסמוך למיצר חבירו הוא שלו ולכן יש לו מניעת ריוח אבל לתוס' הדבר ברור כיון שיש שני חלקים המעורבין זה בזה יתכן שכפי ששם אמרו תוס': "שמא הגיע לו כל חלקו של עובד כוכבים..." גם כאן לא הגיע לו עכשיו חלקו בשדה הסמוך למיצר חבירו ולכן הטענה שלי שיש לי מניעת ריוח לא מתקבלת שהרי יש לו זכות בשדה זו. אך לרש"י הדבר לא ברור שהרי ברגע זה יש לו חצי בשדה הסמוכה למיצר חבירו וממילא לא יהיה נכון לומר שכרגע אין לו בקרקע זו זכות וכיון שיכול למכור חלקו בדמים יקרים גם כעת מדוע אומר רש"י שטענה זו של מניעת ריוח עתידי לא מתקבלת? דהיינו בשלמא אם היינו אומרים, שרש"י סבר כתוס' בהגדרת שותפים לפני החלוקה, שיש שני חלקים מעורבים, ניתן היה להבין שהוא סובר, שנחשב שאין לאדם עכשיו בשדה אחיו מאומה, אבל רש"י אומר במפורש שהשדה נקרא של אחיו גם כעת. ולכן קשה לומר את הסברה הנ"ל.

ז. הרמב"ם בהלכות שכנים בפ"ב ה"א אומר וז"ל: "האחין או השותפין שבאו לחלוק את השדה וליטול כל אחד חלקו אם היתה כולה שוה ואין שם מקום טוב ומקום רע אלא חולקין לפי המדה בלבד ואמר אחד מהם תנו לי חלקי מצד זה כדי שיהיה סמוך לשדה האחרת שלי ויהיה הכל שדה אחת שומעין לו וכופה אותו על זה שעיקובן בדבר זה מדת סדום היא, אבל אם היה חלק אחד ממנה טוב או קרוב לנהר יותר או קרוב לדרך ושמו אותה היפה כנגד הרע ואמר תנו לי בשומא שלי מצד זה אין שומעין לו אלא נוטל בגורל..."

זאת אומרת מסביר הרמב"ם שבמקרה שהקרקעות שוות אנו אומרים כופין אותו על מדת סדום דהיינו הוא פסק כרבה בסוגיין. ועל כך מקשים ההגהות מיימוניות והכסף משנה מדוע פסק הרמב"ם כרבה ולא כרב יוסף, שהרי משמע בסוגיא שהלכה כרב יוסף וגם הגמרא ביש נוחלין אומרת שהלכה כרב יוסף בשדה אילן, ומחצה ורש"י פירש ש"שדה" זה הדין בסוגיא שלנו.

והכסף משנה נותן שני הסברים לרמב"ם:

א. שכל הדין של מעלינן ליה כנכסי דבר מריון נאמר רק כאשר המציע הצעה זו מוכן לשלם את ההעלאה בעצמו במקרה שאחיו יאמר שהוא מותר לו על הקרקע אבל אם המציע הצעה זו לא מוכן לשלם את ההעלאה אז לא נאמר דין זה וכופין על מדת סדום ונותנים לאחיו את השדה הסמוכה למיצר שלו. זו סברת הגאונים והרמב"ם סבר כמותם ולכן כאן מדובר במקום שהמציע עצמו לא מוכן לשלם יותר, שכל מה שכתוב ברמב"ם הוא שבעל השדה רוצה את הקרקע הסמוכה לשדהו, אבל השני הטוען מעלינן לא מוכן לשלם את ההעלאה ולכן הדין הוא שכופין על מדת סדום אף לפי רב יוסף.

ב. שהרמב"ם יסבור שכל המחלוקת הראשונה של רבה ורב יוסף מתפרשת בהמשך הסוגיא בשתי קרקעות ושתי נהרות, ורק במקום זה אומר רב יוסף "מעלינן ליה" מכיון שיש טענה אמיתית של הפסד אבל בקרקעות שוות לא נאמרה סברה זו של "מעלינן" והרמב"ם הרי הדגיש חזור והדגש שמדובר בקרקעות שוות והכונה בדבריו לשלול אפשרות של שתי קרקעות ושתי נהרות ששם ישנה טענה אמיתית שהקרקע לא שווה. ושם באמת הלכה כרב יוסף ולא נאמר דין כפייה על מדת סדום.

הנפק"מ בין שני ההסברים הנ"ל היא האם הרמב"ם סבר כרש"י או כתוס' בסוגיין אם אנו אומרים כפירוש הכסף משנה הראשון אז הרמב"ם סבר כתוס' [או לכל הפחות ניתן לומר שהוא סבר כתוס'] ובאמת בסתם קרקע גם ניתן לומר "מעלינן" אלא שהרמב"ם דיבר במציאות שאין המציע "מעלינן" מוכן לשלם בעצמו העלאה זו ולכן כופין על מדת סדום. אך לפי הפ' השני של הכסף משנה סבר הרמב"ם כרש"י שרק כאשר ישנה טענה טובה ניתן לומר "מעלינן" ואף קיצוני יותר מרש"י, שלרש"י בשתי קרקעות וללא שתי נהרות - דהיינו המחלוקת הראשונה) תהיה טענה של מעלינן מכיון שרש"י מסביר שישנה כאן טענה רצינית, ולרמב"ם אין טענה זו מספיק רצינית, וצריך טענה של האי מדויל ורק כאשר תהיה טענה וזו אנו נבטל את דין כפיית מדת סדום.

אך על הפ' השני של הכסף משנה קשה מדוע הגמרא אומרת פעמיים "הלכתא כרב יוסף" גם לגבי המחלוקת הראשונה וגם לגבי המחלוקת השניה אם אנו אומרים שהמחלוקת השניה היא הסבר למחלוקת הראשונה? שהרי לפי דבריו המחלוקת בשתי נהרות היא הסברת המציאות במחלוקת הראשונה של רבה ורב יוסף וכך מקשה הכסף משנה בעצמו.

ולכן מסביר החתם סופר שהרמב"ם סבר כרמב"ן שהולך באופן עקרוני כהסבר השני של הכסף משנה ואומר שדוקא כאשר ישנה טענה רצינית מאוד אנו אומרים "מעלינן"

ולא בסתם שתי קרקעות כפי שאומר רש"י, שזו לא מוגדרת כטענה מספיק טובה לבטל כפייה על מדת סדום והמחלוקת הראשונה היא במקום שהקרקע הסמוכה למיצר אחיו קרובה לנהר או שיש לו סוג של טיבותא אחרת ובזה נחלקו רב יוסף ורבה ואז שייך לומר מעלינן כי באמת הקרקע טובה יותר ולאחר מכן נחלקו אפי' במקום שהטיבותא היא לא ברורה כגון שתי קרקעות ושתי נהרות ששם אין הדבר כ"כ ברור שקרקע אחת טובה מחברתה ואפי' בכה"ג אומר רב יוסף שאומרים מעלינן, ולפי"ז הרמב"ם בהלכה דידן שמדבר שהקרקעות שוות לחלוטין מבחינה חיצונית אומר "כופין אותו על מדת סדום" שהרי במקרה זה לכו"ע (גם לרב יוסף) אנו כופין על מדת סדום ולפי דברי החתם סופר יובן מדוע כתבה הגמרא פעמיים "הלכתא כרב יוסף" שהרי באמת יש כאן שני מקרים וממילא שתי פסיקות שונות.

בסוף דבריו של החתם סופר ראיתי הסבר נפלא למשנה באבות (ה' ד'): "האומר שלי שלי ושלך שלך זו מדה בינונית, ויש אומרים זו מדת סדום". מסביר החתם סופר שמדובר במקרה שלנו שיש שני אחים הרוצים לחלוק קרקע של אביהם ולאחד קרקע הסמוכה לקרקע זו, ואחיו טוען "שלי שלי שלך שלך" ובוא נחלוק בגורל ולא אתחשב בך כדי שלא אאבד את זכותי למכור לך את הקרקע הזו בדמים יקרים אם תפול לי קרקע זו בגורל תנא קמא סבר כתוס' שטענה זו טענה טובה ולא ניתן לומר עליו" כופין על מדת סדום" שהרי הוא טוען טענה טובה, ולכן הוא מוגדר רק כ"לא צדיק" אבל אינו נחשב רשע - "מדה בינונית". והי"א סבורים כרש"י ולכן כיון שלא טוען טענה של הפסד אלא רק של מניעת ריוח אז אם יטילו גורל ויקבל את השדה הסמוכה למיצר אחיו יש כאן משום מדת סדום.